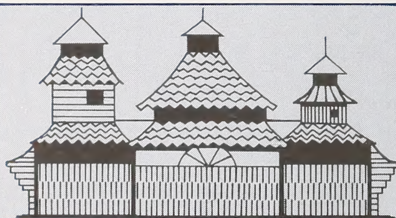
SÁNDOR BONKÁLÓ

OSZKÁR ASBÓTH

A sę reflexivum a huczul-kisoroszban

NYELVTUDOMÁNY

A

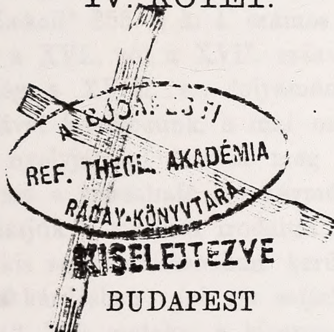
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

ASBÓTH OSZKÁR

IV. KÖTET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1913.

A *SE* REFL. A HUCZUL-KISOROSZBAN.

A visszaható névmás eredetileg minden indogermán nyelvben a mondat alanyára vonatkozott, de ezt a sajátságát csak az árja és a szláv nyelvekben őrizte meg (Brugmann KG. 409). Mivel a reflexivum a mondat főszemélyére vonatkozott, természetes, hogy eredetileg bármely helyen állhatott, mert értelmi zavar ebből nem származott. A visszaható névmás ezt a sajátságát a szláv nyelvekben őrizte meg a leghívebben. A régi szlávban a visszaható ige névmásának nem volt meghatározott helye a mondatban, állhatott az ige előtt vagy után még pedig vagy közvetlenül előtte illetve utána vagy más mondatrészek által elválasztva. A reflexivum azután — mint általában az ú. n. enklitikus szók — a szláv nyelvekben kétféle fejlődést vett: *a)* megőrizte eredeti szabad mozgását vagy *b)* szorosan az igéhez csatlakozva az ige után áll (Vondrák, VG. II. 532. s k.). Az orosz nyelv is sokáig megőrizte a refl. eredeti használatát, mint azt Sobolevski, Lekcii[4] 255. s k. l. számos példával bizonyítja. Az orosz íróknál a XVI., sőt a XVII. században, a közmondásokban pedig még a XVIII. sz. folyamán is a *sę* orosz *sja* szabad használatával találkozunk, a mai orosz nyelvnek azonban csak egyes nyelvjárásai őrizték meg a régi használatot. A nagyoroszban ma a visszaható ige névmása mindig az igéhez csatlakozik. Ezt látjuk a kisorosz irodalmi nyelvben is. A kisorosz íróknál csakis egyes szólásokban kerül néha az ige elé, rendesen ebben a kérdésben: *jak sja máješ?* hogy vagy? wie befindest du dich? Más esetekre a kisorosz íróknál nem tudok visszaemlékezni. A népnyelvben gyakoribb, különösen a huczul dialektusban, a mely a kisorosz nyelvjárások közül a leghívebben őrizte meg a reflexivum eredeti szabad használatát. Pl. a

huczul: *jak śe užényš?* mondatot a többi dialektusokban rendesen így hallottam: *jak užényššja.* Hogy a huczul nyelvjárás ily híven megőrizte ezt az eredeti használatot, azt elsősorban geografiai helyzetének köszönheti. Sokáig teljesen el volt zárva minden külső — rokon v. idegen — befolyástól s így egyéb archaismusok között ezt is megőrizte. A Nyelvtudomány III. k. 197—198. l. egy huczul népmese van közölve. Ezt a mesét vizsgálva azt látjuk, hogy a *śë* 18-szor fordul elő benne, még pedig hat esetben az igéhez van kapcsolva, egy esetben az ige után áll egy személyes névmás által elválasztva s 11 esetben az ige előtt: *a) Na svítlo blyžëlyśë dva medvéďi* (17. s.). — *b) Taj pytáje ho śë šo jakú symbrýľu chóče* (6.). — *c) Ydé vin śë tam do cháty najmýty* (5.).

De a reflexivum mondatbeli helyének a vizsgálatánál nem elégedhetünk meg a mese nyújtotta adatokkal, mert ha a nép beszédét megfigyeljük, azt tapasztaljuk, hogy sokkal többször fordul elő a *śë* a z i g e e l ő t t, mint a hogy a meséből gondolhatjuk. Párbeszédben a nép a *śë* refl.-ot majdnem mindig az ige elé teszi. Pl. a mese 50. sorában ez a mondat olvasható: *Ájbo jak dóma vernúv-śë* . . . de a mikor hazatért. Erre a kérdésre azonban: *A Yván de, cy śë uže vernúv* így felelnek: *Šče śë ne vernúv* vagy *Uže śë vernúv.*

A néppel folytatott beszélgetéseim folyamán azt a tapasztalatot szereztem, hogy a huczul tudatosan lehetőleg a mondat elejére az ige elé helyezi a *śë* reflexivumot. Példák: *Užé stáv śë žëluvaty* már sajnálkozni kezdett; *Máma śë zásmijala* anyám elnevette magát; *Teper śë ubyráj* most öltözködj. *Šyróko śë rozrislá kránka, ne ľiz bo śë zlómyt. Oná śë ne zlómyt. Mnóho raz śë probúžu u nočë* sokszor fölébredek éjjel. *Šo śë tam ďije?* mi történik ott? *No šo śë stalo?* stb.

Mindig az ige után áll azonban, ha *a)* az ige vezeti be a mondatot: *Podyvýśë na méne* (v. ö. *na méne śë podývy*). *Ne svarýśë z námy* (v. ö. *zášo śë svarýš yz námy?*). *Učýśë fájno* (v. ö. *fájno śë učý*). — *b)* Akkor is az ige után az igéhez csatolva áll, ha az igét különösen ki akarjuk emelni, tehát ha azt különös nyomatékkal ejtjük ki: *Účenyk u škóľi śë účyt,* de ha kiemeljük az igét: *Účenyk u škóľi účytśë* a tanuló t a n u l az iskolában. *Mij stáršëj brat za učýteľë śë víučyv,* de: *mij stáršëj*

brat víučyvšë za učýteľë. V. ö. még: *Odnómu čolovíkovy zachóťilošë jisty* és *jemú ščë šë choťilo jísty* stb.

Ha segédige vagy személyes névmás van a mondatban, s ez az ige előtt áll, akkor ezután következik a *šë*: *Toto ľúbo búlo šë dyvýty* öröm volt látni. *Kážut šo kolýmšë (kolý(je)m šë) naródyv. Kiľko hóďiv ty šë mynúlo?*

Folytathatnám még a példákat, de a felhozottak is már eléggé igazolják, hogy a huczul kisorosz nyelvjárás megőrizte a reflexivum eredeti ősszláv használatát s csak akkor csatlakozik közvetlenül az igéhez, ha azt különösen ki akarja emelni vagy ha a mondat elején áll. Sem Vondrák, sem pedig Sobolevski idézett műveikben nem hoztak föl kisorosz példát, azért remélem nem végeztem fölösleges munkát e sorok megírásával.

(Gyöngyös.) Bonkáló Sándor.

Bonkáló kis czikke helyes megfigyelésen alapul, de nem elég széles alapra van vetve. Abban igaza van, hogy Vondrák és Sobolevskij nem idéznek kisorosz példát, sőt Vondrák meg sem emliti az idézett helyen a kisoroszt, a mi kétségtelenül hiba, de Sobolevskij mégis elég határozottan mutat rá a mihozzánk közelebb eső kisorosz nyelvjárásokban megmaradt régi állapotra, mikor azt mondja: «és csak aránylag kevés, különösen nyugati, kisorosz nyelvjárás őrzi meg a visszatérő névmás szabad használatát». Hogy B. még sem végzett felesleges munkát, az kitűnik abból is, hogy olyan művek is, a melyektől joggal várhatnók a kisorosz használat egészen pontos megállapítását, cserben hagynak. Miklosich nagy syntaxisában csak egy helyet találtam, a mely ideväg, de ez sincs tekintettel külön a kisorosz nyelvre. M. csak azt mondja: Die stellung des reflexivs ist im russ. heutzutage eine fest bestimmte, es erfolgt [!] dem verbum; in den anderen slavischen sprachen ist dies nicht der fall, wie es auch im russ. ehe dem nicht der fall war, l. Vergl. Gr. IV : 271. *i)*. De igazán meglepő, a mit Berneker Die Wortfolge in den slav. Spr. czímű, 1903-ban megjelent művében mond:

Das Klr. steht in Bezug auf die Enklise auf gleicher

Stufe, wie die grossruss. Volkssprache. Auch hier ist ся vorwiegend fest; ich habe wenigstens in den untersuchten Texten kein einziges Beispiel gefunden, wie sie Ogonovskij anführt (Грам. руск. яз. 257): ту ся для неи мука меле dort wird Mehl für sie gemahlen: er bemerkt dazu: «in den Dialekten wird nicht selten das refl. Pron. ся von seinem Verbum getrennt und nach dem Wort gestellt, auf dem der Ton liegt». Doch das sei nur Ausnahme; «für gewöhnlich steht das Pron. ся nach seinem Verbum», l. 66. l.

Berneker igazán könnyen találhatott volna maga is olyan példákat, a milyeneket Ogonovskij idéz, legföljebb ki kellett volna ebben a speciális kérdésben kicsit a megvizsgált szövegek körét tágítania. Ismétlem tehát, Bonkáló hasznos munkát végzett, mikor egy előtte jól ismert kisorosz nyelvjárásban a régi szórend teljes erőben való virágzását kimutatta. Csak abban szabad kételkednünk, vajjon éppen a huczul dialektus őrizte meg leghívebben a régi szórendet és hogy «azt elsősorban geografiai helyzetének köszönheti». Hiszen a pron. reflex. szabad mozgása épen nem ritkán észlelhető más nyugati kisorosz nyelvjárásokban is, csak az irodalmi nyelvben veszett ki. Én nem értem rá ennek bebizonyítására rendszeres gyűjtést végezni, igazán inkább véletlenül kezem ügyében levő szövegek alapján állíthatom ezt, annak igazolására azonban, hogy B. külömben becses és helyes megfigyelését nem elég széles alapra vetette, ennyi is elég, a mit egészen rendszertelenül nagy gyorsan összejegyeztem.

E találomra összeszedett anyagnak nagyobb súlyt ad az a körülmény, hogy épen nem csak huczul területen konstatálták is már a szóban levő használatot. Első sorban illik Hnatjuknak, a lembergi Ševčenko-társaság fáradhatatlan titkárának, egy értekezésére utalnunk, a melyben azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a *sja* reflexivum összeirandó-e az igével vagy nem, l. Zapiski Nauk. Tov. im. Ševčenka LXXX: Jak pisati zaimenik *sja* pri dïjeslovach? A legérdekesebb hely a 9. s k. l. található és magyar fordításban így hangzik:

«Az irodalmi nyelvben csak olyan alakokat kell használni mint: *jilo bi sja* — a hol első helyen az ige áll, másodikon a *bi* particula, harmadikon a *sja* névmás, nem pedig: *jilo sja bi* vagy: *vono bi sja jilo, vono sja bi jilo* — ámbár a szépiroda-

lomból vagy folklorból nem lehet őket kitiltani. És a legfontosabb argumentum, a mely a *sja*-nak az igétől való különírása mellett szól, az én meggyőződésem szerint épen annak a lehetősége, hogy a *sja*-t az ige elé tehetjük. A *sja*-nak ilyetén használata nyelvünknek nagy területén és sok nyelvjárásában el van terjedve. Én, igaz, a mellett vagyok, hogy az irodalmi nyelvben ne használjuk a *sja*-t az ige előtt, de mégis, mikép lehet azt a szépírónak megtiltani, különösen ha szövegbe népies párbeszédet sző bele.»

V. ö. még a 15. l. a régi irodalomból idézett példákat és a 7. l. azokat az eseteket, mikor a *sja* ugyan az ige után áll, de nem közvetetlenül, hanem más enklitikáktól tőle elválasztva.

Verchratskij egy másik nyelvjárásról körülbelül ugyanazt állítja, a mit Bonkáló a huczul nyelvjárásról; Über die Mundart der galizischen Lemken czímű értekezésében ugyanis azt mondja:

«Pronomen refl. ся wird in den meisten Fällen v o r das Verbum gesetzt und folgt in Nebensätzen meistens unmittelbar nach der Partikel oder dem Pronomen» (következnek a példák!). «Diese Stellungsweise, die man auch in altruth. Denkmälern antrifft (példák!), ist im Ukrainischen nicht zulässig, indem in dieser Mundart ся dem Zeitworte unmittelbar nachfolgt und beinahe mit demselben verschmilzt: родицця (родить ся). хочѐцця (хочеть ся). Eine Ausnahme macht im Ukr. nur die Phrase: як ся маэш? wie geht es dir?» l. Arch. f. slav. Phil. 16: 36.

Ezt ismétli V. a később megjelent *Pro hovor halickich Lemkiv* cz. nagy művében (Lemberg 1902, a Ševčenko-társaság philologiai sectiójának V. kötete) a 153. l. 10. p. a.; példát természetesen szerte szejjel találunk a könyvben, többet a főhely előtt egy pár lappal, részben német fordítással: 142. l. *što sja ti stanulo ; my sja het cofli* wir zogen uns ganz zurück; *dost jem sja nahasaŭ ;* 148. l. *do kupy sja zdavati* übereinstimmen. Különösen jellemzők az olyan esetek, mikor p. o. *klasti sja* infinitivushoz a következő példát idézi: *dobri sja ne klade* die Verhältnisse gestalten sich ungünstig, die Aussicht ist traurig, l. 149. l.

Vološin Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtanában nem szól a szórendnek szentelt 5. §-ában külön a *sja* helyéről, mégis véletlenül épen ebben a fejezetben találunk több adatot arra, hogy a *sja* a nép nyelvében korántsem áll, úgy mint az irodalmi nyelvben, mereven közvetetlenül az ige után: 162. l.

Koby mi *sja* bučok rozviv | Zelena lêščina; 163. l. Ta saraka naša mamka | De *sja* v zimê dêe?; Žônko moja molodeńka, | Mamka by *sja* zdala; 164. l. Koloda *sja* pokivuje. Ezek a példák mind népdalokból valók, de találunk ott egy példát, a mely irodalmi termékből való, Duchnovics egy versbe szedett talányában ugyan azt olvassuk: Znaješ li ty, jak *sja* onyj | Pribor nazyvaje, l. 162. l. A 15. §-ban, a melyben egyebek közt az igéhez járuló *sja* jelentéséről is említés történik, a prózában írt gyakorlatokban következetesen az irodalmi használatot találjuk, de az ott közölt népballadában a *sja* rendszerint az ige előtt áll: 102. l. Moja ženka jak lastovka | Bude *sja* prositi; 103. l. I oni *sja* poradili; 104. l. Kapustá *sja* zvila. Ennek a nyelvtannak egyébiránt is egy szép vonása, hogy folyton megszólaltatja a népet is, hogy a száraz nyelvtani gyakorlatok közé szebbnél szebb népies szövegeket iktat.

A nem népies szövegek közül hivatkozhatom az 1874-ben Lembergben Reichardt és társánál kiadott Lukács evangeliomra *(Evangelije Luki)*, mint olyan forrásra, a mely a *sja* elhelyezésében még eléggé híven tükrözteti a népies használatot, ámbár az irodalomban dívó szórend itt már a gyakoribb. Sűrűn találkozunk azzal a jelenséggel, hogy az ige és a *sja* között még más enklitikon áll, hogy tehát az igével való kapcsolat még akkor is, ha *sja* az ige után áll, nem olyan merev, de épen nem ritkán találjuk a *sja*-t az ige előtt is, noha e tekintetben az evangeliom külömböző helyei épen nem egységesek. Vannak fejezetek, a melyekben a *sja*-t egyáltalában nem találtam az ige előtt, más fejezetekben egyszerre mintha erővel fölszínre bukkannék a népies használat. Az 54 versből álló 11. fejezetben egyetlen egyszer sem találtam a *sja*-t az ige előtt, a 12.-ben ellenben mindjárt az elején többször: 1. v. Tim časom jak *sja* nahromadilo; 2. štobi *sja* ne ŏdkrilo, ani tajnoho, štobi *sja* ne dŏznalo; 3. bude *sja* holositi; 5. Ale pokažu vam kogo *sja* bŏjte . . . toho *sja* bŏjte. Érdekes a két szórend váltakozása olyan példákban mint 10:13: Bo slibi v Tiri i Sidońi stali *sja* buli sili toti, što *sja* stali u vas; vagy 10:16: ŏdkidajučij *sja* vas, mene *sja* ŏdkidaje; a ŏdkidajučij *sja* mene, ŏdkidaje *sja* pošlavšoho mene.

Igazán játszva sikerült arról meggyőződnöm, hogy a *sja*

visszatérő névmásnak szabad elhelyezése nem specialis huczul sajátság, de az egész nagy kapcsolatot mégis csak HNATJUK világította meg nekem, a kihez egy pár kérdést intéztem e tárgyban. A Ševčenko-társaság titkára szokott szeretetreméltóságával, a melylyel már több ízben lekötelezett, felelt kérdéseimre. A mit ezután elmondok, azt HNATJUK tanulságos levele alapján mondom.

A kisorosz irodalmi nyelv megalapítója, KOTLAREVSKIJ, a poltavai nyelvjárást emelte irodalmi nyelvévé. Ševčenko halála (1861) óta nőttön nő ennek az irodalmi nyelvnek a hatása a galicziai írókra is, úgy hogy az irodalmi nyelv ma már egységesnek tekinthető. «So werden Sie, folytatja H., auch bei allen ukrainischen Schriftstellern der Gegenwart das Fürwort ,ся‘ nur nach dem Zeitworte gesetzt vorfinden, wie es in allen Volksidiomen der linksseitigen Ukraine, sowie in den Gouvernements Kiev und Cherson der rechtsseitigen Ukraine angewendet wird. Dagegen wird in den Gouvernements Bessarabien, Podolien, Volynien, im Chołm-Gebiet, in Galizien, in der Bukovina und ungarischen Rusj das Fürwort ,ся‘ in den Volksidiomen ganz willkürlich und ohne Unterschied vor oder hinter dem Zeitwort gebraucht. Darauf gestützt, hatten die älteren galizischen Schriftsteller auch in der Literatursprache ,ся‘ auch vor dem Zeitworte gebraucht, so z. B. Šaškevyč (Vater und Sohn), Ustijanovyč (Vater und Sohn), Mohylnyćkyj, Sarevyč (Заревич), Fedjkovyč und Vorokevyč (beide letzt. aus der Bukovina) und a., ja sogar Franko in den ersten Jahren seiner literarischen Tätigkeit». «Der Übersetzer der hl. Schrift vom J. 1874 war gleichfalls aus Galizien (Anton Kobylańskij) und darum finden Sie bei ihm ,ся‘ vor dem Zeitworte. Dagegen sind in der Übersetzung von P. Kuliš (aus der Ukraine) und Iv. Puluj (aus Galizien), die in Wien 1871 und in zweiter Aufl. in Lemberg 1880 gedruckt wurde, derartige Verbindungen nirgends zu finden».

Végre kijegyzem H. leveléből még egy apró kérdésre adott igen jellemző feleletet. HRINČENKO kisorosz szótárában a ся alatt következő példát találtam: Lita maji molodiji, de vi sja poďili? («Fiatal éveim, hová lettetek?»), tehát az ige előtt álló *sja*-val. Ezzel kapcsolatban azt kérdeztem, vajjon azt a közönséges életben mondják-e, a *maji*-ban pedig *moji* h. álló sajtóhibát láttam.

Erre H. így felelt: «Lita moji (*maji* Irrtum) molodiji, de vi sja poďili? stammt aus einem galizischen (oder volynischen) Volkslied. Die Intelligenz in Galizien spricht auch heutzutage so in der gewöhnl. Umgangssprache, die in der russischen Ukraine (mit Ausnahme der genannten Gouvernements) nicht».

Azt hiszem H. e szavai olyan fényes világosságot derítenek a szóban levő kérdésre, hogy fölösleges minden további fejtegetés.

ASBÓTH OSZKÁR.

F. H. Weissbach: Die Keilinschriften der Achämeniden. (Vorderasiatische Bibliothek, Bd. 3.) Leipzig, 1911. P. LXXXIV+160. M. 8 50.

WEISSBACH, az ékiratok fáradhatatlan és éleselméjű búvára, a ki nem rég fejezte be Die altpersischen Keilinschriften czímű művét (1893—1908), megint egy idevágó munkát adott ki — még pedig olyat, a melyben az Achæmenidák három (ó-persa, elami és babyloni) nyelvű ékiratai először vannak egy kiadásban egyesítve, úgyhogy ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy a három versiót közvetlenül összehasonlíthatjuk. E trilinguis föliratok, nevezetesen a Bīsutūn-hegyi nagy inscriptio, történeti szempontból sem jelentősség nélkül valók (v. ö. pl. GELDNER, Altpers. Literatur: Die orientalischen Literaturen, p. 219), de nyelvi szempontból szinte megbecsülhetetlen fontosságúak — nem csupán az ó-persa, hanem a másik két ékirati nyelv szempontjából is, a melyekbe aligha sikerült volna valaha behatolni, ha a relative egyszerű ó-persa írás-rendszer Ariadne fonalául nem szolgál az elami és babyloni írás-rendszer labyrinthusában (v. ö. MESSERSCHMIDT, Die Entzifferung der Keilschrift.[2] 1910). — Az Einleitung (p. IX—LXXXIV) részletesen tájékoztat a szükséges tudnivalókról: felsorolja az egyes feliratokat és kiadásaikat, szól e feliratok nyelvéről, átírásáról és fordításáról általában s a babyloni, elami és ó-persa transscriptiójáról különösen, a feliratok jelentőségéről s végül az elami és ó-persa ék-írásjegyek tabelláit hozza. — Erre következik a feliratok transscribált szövege, ennek fordítása és magyarázata (p. 1—135). A szöveg pontosan revideálva van — még pedig lehetőleg eredetiek, fotografiák és papirlenyomatok, resp. a legjobb és legújabb kiadások alapján; a szövegkritikához és kommentáláshoz fűződő irodalom egész terjedelmében fel van véve és ki van aknázva. Végül a tulajdonnevek jegyzéke következik (p. 136—166). — E minden tekintetben kifogástalan munkával szemben minden kritikának el kell némulnia. Fontos adalékokat szolgáltat hozzá ugyancsak WEISSBACH legújabb műve: Die Keilinschriften am Grabe des Darius Hystaspis (Leipzig 1911).

SCHMIDT JÓZSEF.

TAGADÓMONDAT A MAGYAR-KISOROSZ NYELVBEN.

A hazai kisorosz nyelv még mindig nincs tudományosan feldolgozva. VOLOŠINnak a Gyakorlati Kisorosz (Rutén) Nyelvtana az egyedüli munka, a mely a hazai *kisorosz népnyelvet* rendszeresen tárgyalja. Mint minden úttörő munkának, ennek is vannak hiányai, különösen a mondattani részben. VOLOŠIN csak a «legfontosabb mondattani szabályokat» adja, de nem támaszkodik kizárólag a népnyelvre, hanem más nyelvtanírók (SZABÓ CIRIL, RÁKOVSZKI) után indulva olyat is állít, a mi nincs meg a hazai kisorosz nyelvben (pl. az adverbalis és adnom. genitivus olyan terjedelemben, mint írja) vagy nem elég világosan fejezi ki magát s így félreértésre ad alkalmat. A hazai kisorosz népnyelv tanulmányozása közben észrevettem, hogy a népnyelvi adatok nem mindig fedik állításait. Most egy ilyen homályos állítására akarok rámutatni. VOLOŠIN nyelvtanának 151. oldalán a következőket mondja: «A tagadást a tagadó névmások (*nikto* = senki, *ničь* = semmi, *nihde* = sehol stb.) által vagy a *ne* szócska által fejezzük ki. E szócskát rendszerint közvetlenül az állítmány elé, vagy azon szó elé kell tennünk, melyre a tagadás vonatkozik. Pl. *Ne budu ja vodu piti* (Nem fogok én vizet inni) .... A tagadó mondatban, ha a tagadás az állítmányra vonatkozik, a tárgy birtokos esetben is állhat. Pl. *Ci vidiš selo? Ja ne vižu selo*, vagy *ja ne vižu sela* (birt.). Éppen így *ja ne čitaju gazety* (újságot *gazetu* helyett). *U nas ne bylo burě* ....». A *gazeta* szót nem is ismerik ruténeink, ők az újságot *novinka*, *novina*nak hívják, tehát a példát nem is vehette a nép nyelvéből.

VOLOŠIN jól ismeri az irodalmi kisorosz (ukrainai) nyelvet, nagyoroszul is olvas, az iskolában SZABÓ CIRIL nyelvtanát tanulta, így tehát érthető, hogy ő természetesnek találja a

tagadó mondatban a genitivust, bár odateszi az *is* szócskát is, mert bizonyára nem jutott eszébe írás közben népnyelvi példa. Nem is juthatott, mert a magyarországi kisorosz accusativusba teszi még akkor is a mondat tárgyát, ha tagadó szócska áll az ige előtt, mint azt a következőkben bizonyítani fogom.

A balti-szláv nyelvekben a tagadó mondat tárgya, ha a tagadás az állítmányra vonatkozik, genitivusban áll. Rendesen így találjuk az óbolgárban, de azért már itt is előfordulnak eltérések, a mai szláv nyelvekben pedig, különösen a népnyelvben, az idegen nyelvek hatása folytán mindinkább tért hódít az accusativus (v. ö. Vondrák, Gramm. II. 339). Az eredeti kifejezésmódot a nagyorosz nyelv őrizte meg a leghívebben. Ha az igénél tagadó szócska van, a nagyoroszban a mondat tárgya genitivusban áll, pl. *Cerkovь ja vižu, no kresta ne vižu.* A templomot látom, de a keresztet nem (Asbóth O. Gyakorlati Orosz nyelvtan 89). Nem beszélek igazat = *ja ne govorju pravdy.* Nem látom a lovat = *ne vižu lošadi.* Nem írunk levelet = *my ne pišem pisma* stb. (v. ö. Sobolevskij Lekcii 4. 199. s k.).

A kisorosz *irodalmi* nyelvben szintén genitivust találunk ilyen esetekben, de a magyarországi kisorosz népnyelvben accusativus áll. A Vološin nyelvtanában említett mondatokat tehát így mondják nálunk: *Ja ne vižu selo. — Ja ne čitaju novinku. U nas ne bula burja.* A nagyorosz példák pedig így hangzanak: *Cerkov ja vižu, no krest ne vižu. Ja ne hovorju pravdu. Ne vižu lošad. My ne pišemo pismo.*

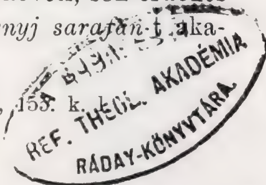
Hogy a saját megfigyeléseimet pontosan ellenőrizzem, az itt idézett mondatokat és még ezeken felül 25 tagadó mondatot fordíttattam le külömböző vidékeken lakó ismerőseimmel kisoroszra azzal a kéréssel, hogy a *népnyelv* s nem saját tudásuk szerint adják vissza. Tíz helyről (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros külömböző vidékeiről) kaptam választ s a válaszok egybevetéséből kitünt, hogy az egész magyar kisorosz nyelvterületen accusativust használ a nép. Tehát: Ne csinálj nekem szégyent = *ne čini (robi) mi (mińi) hańbu.* Semmit sem viszünk magunkkal = *nič (nyč, něč) ne vozmemo . . . .* (nagyoroszul: *ničego sъ soboj ne vozmemъ*). És így tovább. Mind a 25 mondat felsorolását fölöslegesnek tartom, hiszen már ebből is látjuk, hogy a magyar-kisorosz népnyelvben a tagadó mondat tárgya accusa-

tivusban s nem genitivusban áll. Kettős használattal, a miről Vološin beszél, csak a tiszavölgyi huczuloknál találkoztam, de ezeknél is gyakoribb és szokottabb az accusativus, mint a genitivus, azonkívül így beszélnek azok a műveltebb elemek, a kik orosz műveket olvasnak, de ez *nem a nép nyelve*, hanem egy kevert nyelv, a melyben sok nagyorosz és orosz egyházi szláv elem van. Ez a papság és a tanítóság, de nem a nép nyelve.

A genitivus esetet különben sem nagyon szereti a nép. Így pl. a birtokos gen. (genit. possess.) rendesen præpositióval, a genitivus qualitatist körülírással fejezi ki. De ennek a részletes kifejtése más lapra tartozik.

(Gyöngyös.) Bonkáló Sándor.

A szerző megfigyelése helyes és érdekes, de a szerzőt nyilván jobban érdeklik a ruténék kulturális viszonyai, a mit természetesen nem gáncskép mondok; vagy kedve vagy ráérkezése nincs arra, hogy egy-egy nyelvi jelenséget nagyobb területen kutatásának tárgyává tegye. Kiindul találomra Vološin gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtanából és a mikor a többi szláv nyelvekben kellene szétnéznie, megelégszik azzal, hogy Vondrák összehasonlító nyelvtanára hivatkozik. Pedig könnyen találhatott volna hasonló használatot a ruténeknél másutt is, de más szláv nyelvekben is, még a nagyoroszban is, sőt a mi szerbeinknél jóformán szakasztott olyant. Igaz Ogonowski (Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache, Lemberg 1880) nem tesz erről említést, de p. o. Verchratskij a galicziai lemkékről írt munkájában megemlíti, hogy a tagadó mondatban többnyire accusativusban áll a tárgy, ritkábban genitivusban,*) ha pedig nem Vondrák összehasonlító nyelvtanát használta volna, hanem, a mi mondattani kérdésekben ajánlatos lett volna, inkább Miklosichét, hát talált volna itt kisoroszból nagyoroszból is példát**) és a mi ennél is fontosabb, talált volna ott utalást Buslaev kitünő történeti orosz nyelvtanára és ha azt követi, sok érdekes dolgot, a melyek közül csak azt a híres *krasnyj sarafan*-t aka-

*) Pro govor galickich Lemkiv Lemberg 1902, 155. k. l.
**) Vergl. Gramm. 4 : 500. k. l.

rom emlékezetébe idézni: *Ne šij ty mně matuška, krasnyj sarafan!**) A mi a szerb nyelvhasználatot illeti, elég ha MARETIĆ nagy nyelvtanára utalok, a hol azt olvassuk: De genitivus helyett a tagadott átható ige mellett mindig állhat accusativus is.**)

ASBÓTH OSZKÁR.

ROMÁN ETYMOLOGIÁK.

Enceinte (fr.), ***incinta*** (ol.) 'terhes'. Minthogy ez a participium formájára nézve a lat. *incingere* (>*enceindre*) igére utal, sohasem haboztak e kettőt azonosítani, bár a *cingere* 'övezni' a 'teherbe ejteni' jelentéssel nehezen hozható összhangba. Úgyszólván mai napig is sevillai Isidorus magyarázata az elfogadott, mely szerint: «incincta id est sine cinctu quia percingi fortiter uterus non permittit» (Originum Liber X; — LINDEMANN: Corpus gramm. vet. Tomus III. p. 338. — Leips. 1833). Ez a nagyon népies jellegű magyarázat azonban nem állja ki a felületes kritikát sem. Mindenekelőtt jelentéstani nehézségek állnak e magyarázat útjába. Mert a milyen megvesztegető az a feltevés, hogy a terhesség külső képe adta volna meg az állapot denominatiójához a szemléltető kifejezést, annyira elképzelhetetlen egy **incingere = non cingere* ige, a melyet az *incincta = non cincta* esetében okvetetlenül fel kellene vennünk az olasz *incingere*, prov. *encenter*, ófr. *enchaindre* 'teherbe ejteni' ősalakjául. Az *enceinte incinta* etymológiáját másutt kell tehát keresnünk. MÉNAGE (Origines de la langue française, 1650) a latin *inciēns* participiumból származtatja. Ez az **inciō* (< **inquiịo* gör. ἐγκύω 'terhesnek lenni', ἔγκυος 'terhes') 'terhesnek lenni' ige part. præsense, tehát azt jelenti: 'terhes'. Ebben az alakjában, vagyis activumban ('terhes levő') a románság nem ismeri, minthogy a cselekvő ige **inciō* teljesen eltünt. Az *inciēns* participium azonban a forma, a népetymologiai associatio

---

*) BUSLAEV Istoričeskaja grammatika russk. jazyka[4] 2 : 249.

**) Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga knjiž. jezika 1899, 527. l. *b)*.

